

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-431 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Спеціалізація: основи інформатики
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Суханова Альона Олександрівна
Керівник к.пед.н., доцентка Борисенко Н.М.
Рецензент методистка Волик К.В.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	7
1.1 Формування громадянської компетентності учнів як педагогічна проблема	7
1.2 Процес колективної взаємодії як один із способів організації навчального процесу	13
1.3 Діагностика рівня громадянської компетентності учнів Нової української школи	18
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	22
2.1 Інструменти формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії	22
2.2 Шляхи реалізації громадянської компетентності учнів початкової школи в процесі колективної взаємодії	28
2.3 Експериментальне дослідження громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії	30
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТКИ	43
ДОДАТОК А	43
ДОДАТОК Б	44
ДОДАТОК В	53
ДОДАТОК Г	55
ДОДАТОК Д	57
ДОДАТОК Е	59

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НУШ – Нова українська школа.

ОДГ – освіта демократичного громадянства.

ОПЛ – освіта в галузі прав людини.

ВСТУП

Розвиток України як демократичної правової держави висунув на перший план у суспільстві проблему громадянської освіти учнів.

"Концепція освіти для індивідуального громадянства в процесі розвитку української держави" дає всім людям рівні можливості для розвитку та застосування, оскільки важливість освіти для громадянства в сучасному українському суспільстві вимагає державотворчого процесу, що базується головним чином на гуманізмі, демократії та соціальній справедливості.

Отже, метою початкової освіти має бути не лише надання знань та підготовка учнів до життя та праці, а й розвиток громадянської компетентності у процесі колективної взаємодії в Новій українській школі.

Проблема розвитку громадянської компетентності учнів початкових класів була предметом досліджень українських та світових учених. Різні сторони відповідального виховання громадян знайшли своє відображення у працях філософів (Сократ, Гоббс Т., Локк Дж., Сковорода Г., Апель К.-О., Ясперс К., Камю А., Ж. та ін.), педагогів (Кершенштейнер Г., Ушинський К., Русова С., Макаренко А. та ін.).

Особливості розвитку громадянської компетентності молодших школярів було досліджено Бехом І. Вишневським О., Вербицькою І., Кременем В., Куцинською І., Пономарьовою Г., Стребною О., Сухомлинською О., Ткачовою С., Якименко С. та ін.

Формування громадянської компетентності учнів в освітньому процесі початкової школи розкрито у наукових працях Вербицької П., Волошиної П., Дерев'янка Н., Красовської О., Кучера О., Міщені О., Момотюк Л.. Формування свідомості молодших школярів як майбутніх громадян своєї країни у позакласній, позашкільній роботі досліджувалися Кошолоп О., Ломакіною Г., Роговець О. та ін.

Через загрозу суверенітету України та її територіальної цілісності зростає усвідомлення дітьми та молоді обов'язку перед суспільством, державою, українським народом, готовність захищати рідну землю та виконувати свої обов'язки.

Усе це зумовило обрати дану тему дослідження «Формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів початкової школи».

Мета дослідження — дослідити умови формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів початкової школи.

Завдання дослідження:

- 1) розглянути теоретичні основи умов формування громадянської компетентності як педагогічної проблеми учнів початкової школи;
- 2) проаналізувати особливості процесу колективної взаємодії як одного із способів організації освітнього процесу;
- 3) визначити шляхи діагностування рівня громадянської компетентності учнів Нової української школи;
- 4) розглянути інструменти формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії;
- 5) описати шляхи реалізації громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів початкової школи;
- 6) провести експериментальну роботу з теми дослідження.

Об'єкт дослідження – освітній процес сучасної початкової школи.

Предмет дослідження – умови формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії молодших школярів.

Методи дослідження:

У процесі роботи над дослідженням ми використали такі методи дослідження як аналіз науково-педагогічної літератури, її синтез, педагогічне спостереження, опитування, анкетування, узагальнення та безпосередня участь у реальному освітньому процесі.

Апробація з теми дослідження:

За темою дослідження була опублікована стаття у збірнику наукових праць «European scientific discussions» – «Успішна групова взаємодія як запорука громадянської компетентності», та пройдено сертифіковану програму, онлайн-курс: «Права людини в освітньому просторі» (Додаток А).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1 Формування громадянської компетентності учнів як педагогічна проблема

Розвиток громадянськості та патріотизму в Україні на сьогодні є досить актуальним, особливо у формуванні громадянських здібностей учнів. У сучасному світі молодому поколінню нелегко належним чином визначити свої соціальні та громадянські установки, тому явище соціальної пасивності є дуже поширеним.

Вони не хочуть брати участь у житті школи, класу чи міста. Часто грошові цінності надзвичайно переважають значення культурних та моральних цінностей[7].

Сучасні науковці наголошують на «нагальній необхідності виховання молодого покоління відповідно до вимог і потреб сучасного й майбутнього глобального інформаційного суспільства доводить актуальність проблеми формування й розвитку системи ціннісних орієнтирів та ставить її поряд з іншими актуальними соціально значущими потребами сучасності»[25].

Громадянська освіта учнів вимагає часу. Вона полягає у формуванні громадянськості як якості, що дозволяє людям почувати себе морально, соціально, політично та юридично захищеними[24].

Проблемою громадянського виховання учнів початкової школи займався багато вчених: соціологи, філософи, психологи, педагоги. Різноманітні погляди на виховання громадянської компетентності учнів

висловили Бех І., Гоббс Т., Аманбаєва Л., Ямбург Є., Ясперс К., Камю А., Сартр Ж., Макаренко А., Сухомлинський В., Ващенко Г. та ін. Закономірностями процесу формування громадянської свідомості особистості учня цікавилися різні психологи та педагоги (Макаренко А., Ушинський К., Драгоманов М., Берн Е., Маслоу А., Киричук О., Лукашевич О.)[11].

Компетентнісний підхід до громадянського виховання, сформований в роботах вітчизняних авторів (Овчарук О. Жигалова І., Клецов Ю.) припускає, що громадянська компетентність одна з найважливіших навчальних результатів громадянської освіти (поряд з суспільними цінностями і досвідом суспільних дій). «Громадянська компетентність особистості — сукупність готовності та здібностей, що дозволяють їй активно, відповідально і ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав і свобод в демократичному суспільстві, застосувати свої знання на практиці»[8].

Громадянська компетентність може бути розкрита через ряд ключових компетентностей, кожна з яких утримується певним набором здібностей, що складають цю компетентність:

— дослідницька компетентність — здатності, пов'язані з аналізом та синтезом досліджуваної соціальної ситуації;

— компетентність соціального вибору — здатності, пов'язані з умінням знаходити та приймати рішення в конкретній соціальній ситуації, при зіткненні з конкретними соціальними проблемами;

— компетентність соціальної дії — здатності, пов'язані з завданнями реалізації зробленого вибору, прийнятого рішення;

— комунікативна компетентність — здатності взаємодіяти з іншими людьми (включаючи толерантність), в більшій мірі при вирішенні соціальних проблем;

— освітня компетентність — здатності, пов'язані з потребою та бажанням подальшого навчання, у чітко не визначених соціальних умовах[1].

Формування громадянської компетентності учнів реалізує головну мету громадянської освіти в школі.

«Громадянська освіта — це система виховання і навчання особистості, яка передбачає створення умов для становлення моральної громадянської позиції, громадянської компетентності та набуття досвіду суспільно-корисної громадської діяльності в контексті безперервної освіти»[18].

Єрмаков І. визначав: щоб знайти своє місце в житті, ефективно засвоїти життєві й соціальні ролі, учні мають володіти деякими вміннями та якостями:

1. бути мобільним, гнучким, вміти презентувати себе й дбайливо ставитися до свого здоров'я та здоров'я інших;
2. вміти збирати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, використовувати її у житті, знаходити нові ідеї;
3. вміти уникати виникнення будь-яких конфліктних ситуацій та цілеспрямовано використовувати свій потенціал як і у власному житті, так і в інтересах суспільства та держави;
4. володіти комунікативною культурою та вміти співпрацювати з колективом[4].

Початкова школа має на меті виховати особистість, що здатна до самоосвіти та готова брати відповідальність за свої вчинки. Якостей, що визначають рівень наближення особистості до ідеалу громадянина багато, тому доцільним буде розподілити їх у відповідності до трьох основних ознак, а саме: моральний, правовий та соціально-політичний[1].

1. громадянська самосвідомість, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність.

2. правова культура, дотримання законів держави, свобода думки.
3. громадянська гідність, громадянська активність, політична культура, патріотизм і інтернаціоналізм.

Громадянську освіту неможливо реалізувати через окрему навчальну дисципліну. Це — цілісна система. Цілі і завдання громадянської освіти реалізуються на інтегративній основі в рамках всіх предметів, позаурочної діяльності учнів, а також діяльності. В цьому плані урок може і повинен стати тим місцем, на якому відбувається або запуск процесів демократизації в освітній установі, або аналіз досвіду громадянської дії і поведінки.

Розвиток громадянської компетентності учнів початкової школи відбувається на основі предметів: «Українська мова», «Я досліджую світ», «Літературне читання» та «Основи здоров'я». Також формування громадянської компетентності школярів здійснюється впровадженням в освітній процес уроків-свят, уроків-громадянськості, уроків-зустрічей, уроків-екскурсій, інтегрованих уроків тощо.

Громадянська компетентність тісно пов'язана з універсальними вміннями і здібностями, які проявляються в різних сферах життя. Освоєння учнями способів і прийомів дослідницької діяльності, пошуку та аналізу інформації, вирішення конфліктів, спілкування, прийняття рішень, оволодіння навчальними навичками — все це сприяє розвитку громадянської компетентності.

Важливою умовою формування громадянськості молодшого школяра є уміле використання вчителем як традиційних, так і інтерактивних методів навчання. Проводячи з учнями вправи, що спрямовані на формування саморегуляції, з використанням методів формування свідомого громадянина, сприяє розвитку громадянської компетентності та формуванню активної громадянської позиції[21].

Очевидно, що проста подача інформації неефективна з точки зору цілей громадянської освіти. Найбільш адекватними з точки зору становлення громадянської компетентності і гуманістичних демократичних цінностей є інтерактивні методи навчання, які передбачають взаємодію і співпрацю всіх учасників освітнього процесу і допомагають вирішити навчальні і практичні завдання. Це можуть бути рольові та ділові ігри, соціальні проекти, колективні вирішення творчих завдань та ін.

Вони створюють необхідні умови як для формування та вдосконалення громадянської компетентності через включення учасників освітнього процесу в осмислене проживання та переживання індивідуальної та колективної діяльності, так і для усвідомлення і прийняття ними громадянських цінностей, для накопичення досвіду громадської діяльності.

В процесі формування громадянської компетентності молодших школярів Єрмаков І. запропонував теоретичну модель громадянської позиції особистості учня, що включає в себе 3 складові: емоційну, раціональну та поведінкову[4].

Раціональна складова відображається поняттям «громадянська інформованість» і є сукупністю знань у галузі громадянського життя людини. Вона характеризується такими показниками:

- знання державних символів своєї країни;
- знання основних державних документів;
- знання національних традицій та культури своєї країни.

Емоційна складова відображається поняттям «громадянська спрямованість» і є системою чинників, що визначають і спрямовують активність на вирішення проблем її взаємодії з іншими людьми. Ця складова включає такі елементи:

- ставлення до країни (любов до Батьківщини, патріотизм);
- ставлення до держави, народу, влади;

- шанобливе ставлення до законодавчої сфери держави;
- усвідомлення себе як представника своєї нації;
- бажання приймати участь у житті суспільства.

Поведінкова складова характеризується поняттям «громадянська активність» і являє собою сукупність потенційних можливостей, завдяки яким людина має можливість вступити у відповідні відносини. До них належать:

- усвідомлення своєї відповідальності за долю своєї Батьківщини;
- дотримання законів держави;
- повага до прав громадян України;
- дотримання звичаїв і традицій, що існують в країні;
- удосконалення навичок володіння державною мовою[9].

Сукупність освітніх умов, що впливають на ефективність формування громадянської компетентності учнів початкових класів:

1. Акцент робиться на реалізації принципу особистісного підходу в освітній процес початкової школи.

2. Використання предметних програм, зміст яких пов'язаний із стосунками людини та суспільства, під час викладання «Літературного читання», «Основ здоров'я», «Української мови» та «Я досліджую світ», що дозволяє учням усвідомити цінність існування людей та дає можливість будувати свої стосунки із соціумом.

3. Включення в освітній процес початкової школи нові цікаві форми роботи, що дозволяють поглибити знання учнів, при цьому залучаючи учнів до організації цієї діяльності.

4. Необхідність включення в освітній процес заходів, що стосуються принципів побудови демократичного суспільства, правової бази, ролі права в державі та житті людини;

5. Ознайомлення школярів зі змістом громадянських якостей, які описують стосунки між особистістю та суспільством, що підвищує

рівень обізнаності учнів початкової школи та формує бажання особистості усвідомити сутність цих стосунків[10].

Отже, громадянська освіта учнів початкової школи вимагає часу. Вона полягає у формуванні громадянських здібностей учнів (система громадянських знань, ставлення до громадянських цінностей) та набутті громадянського досвіду (знання громадянських цінностей, громадянського життя, звичок громадянської поведінки). Виховання громадянської компетентності – є основною умовою виховання людей, здатних відродити суспільство та духовність держави, і найкраще ця компетентність формується у колективі.

1.2 Процес колективної взаємодії як один із способів організації навчального процесу

Життя серед людей, взаємодія з ними вимагає особливого досвіду – досвіду людських взаємин і досвіду колективного життя.

Процес колективної взаємодії має різні назви: взаємоорганізована діяльність, колективне взаємонавчання, навчання у співпраці. Цей процес розглядали Рівін А. в 30-ті роки ХХ століття, Дьяченко В. в 90-ті, а також три групи американських педагогів Славін Р., Джонсон Р. і Джонсон Д. та Аронс Е.

Основна мета процесу колективної взаємодії – створити умови для активної спільної навчальної діяльності учнів в освітньому процесі Нової української школи. Вчитися разом, а не просто виконувати роботу – ось сутність даного процесу[16].

Колективним способом навчання є така його організація, при якій навчання здійснюється шляхом спілкування в динамічних парах, коли кожен навчає кожного. Клас ділиться на рухливі за складом невеликі групи, кожна з яких по своєму опановує навчальним матеріалом[9].

Технологія колективної взаємодії включає в себе кілька етапів[6]:

- Підготовка навчального матеріалу. Передбачає підбір навчальних текстів, додаткової довідкової літератури, лабораторного обладнання. Поділ навчального матеріалу на одиниці засвоєння за кількістю учнів в класі і розробка цільових завдань, в тому числі і домашніх.

- Орієнтування учнів. Два розділи: Підготовчий (формується необхідні загальні навчальні вміння та навички, такі як вміння слухати партнера, працювати в шумовому середовищі, знаходити потрібну інформацію) і Ознайомчий (Повідомлення цілей роботи, засвоєння «правил гри»).

- Хід навчального заняття. Проведення самого заняття буде залежати від змісту матеріалу, його обсягу, часу, відведеного на вивчення цього питання, віку учнів. Найдоцільнішим буде варіант:

1. Кожен учень опрацьовує свою частину тексту, опис будь-якого прикладу, характеристика, параграф підручника, стаття, історичний документ, завдання, творчі питання і т.д.

2. Обмін знаннями з партнером по правилам рольової гри «учитель-учень». «Учитель» пропонує свій варіант заголовка, свій план, відповідає на питання, які задає «учень» і пропонує йому контрольні питання або завдання. Далі йде зміна ролей. Після того, як «учень» відповів на всі питання, «вчитель» робить в його листі особистого обліку позначку.

3. Опрацювання отриманої інформації, пошук нового партнера для взаємонавчання. Можна використовувати або групову відомість, або індивідуальну картку.

Колективна взаємодія – колективний спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Сутність колективного навчання[6]:

- всі (колектив) навчають кожного і кожен навчає всіх (колектив);

- якщо завдання (питання) при колективному обговоренні може бути вирішена однією людиною, то при колективному навчанні беруть активну участь всі;

- всі вирішують проблему (а не приймають рішення), всі є активними учасниками обговорення;

- кожен працює з кожним, колектив навчає кожного свого члена.

У цій ситуації учні:

- Відзначають успіхи один одного;

- Підтримують один одного в прагненні завершити запропоновану роботу;

- Обговорюють досліджуваний матеріал спільно;

- Допомагають один одному аналізувати завдання і визначати їх види, перетворювати інформацію, відшукувати зв'язок досліджуваного матеріалу з раніше вивченим;

- Вчаться співпрацювати, незважаючи на індивідуальні відмінності.

Застосування колективної взаємодії на уроці: вивчення текстового матеріалу з будь-якого навчального предмета; взаємообмін завданнями; рішення задач і прикладів за підручником; взаємні диктанти; розучування віршів у змінних парах; виконання вправ в парах[27].

Одним з найважливіших засобів збагачення досвіду колективного життя є різні форми колективної пізнавальної діяльності. Як найбільш просту з них і доступну для молодших школярів необхідно відзначити роботу в парах.

Для співпраці та взаємодопомоги пара ідеальна форма. У парі учні можуть один одного перевірити і викласти один одному новий матеріал, повторити та закріпити старий, раніше пройдений матеріал. У парі можуть вирішуватися всі дидактичні завдання: вивчення матеріалу, його закріплення, повторення, застосування отриманих знань на практиці.

В парній грі учням забезпечується стан комфортності, так як вони мають необхідну свободу вибору: самі вирішують, хто спочатку буде говорити, хто потім, висловлюються не тоді, коли викличе і дозволить вчитель, а тоді, коли самі цього хочуть. При формуванні звички до співпраці в колективі шуму на уроках стає менше.

Процес колективної взаємодії молодших школярів можна реалізувати через гру[27].

Ігри в парах несуть на собі всі ознаки колективної діяльності:

- рішення колективної пізнавальної задачі;
- розподіл обов'язків (ролей); обмін способами діяльності і взаємодопомога;
- контроль за результатами діяльності, який здійснюється перш за все самими учасниками гри. Наприклад:

Вгадай слово

Обладнання: предметні картинки.

Опис гри. Кожен учень отримує по 2-3 картинки в конверті. Сусіди по парті домовляються, хто починає гру, і, не показуючи один одному малюнки, називають перші склади назв намальованих предметів. Кожен в парі повинен здогадатися і назвати потрібне слово, яке починається з відповідного складу. Перемагає пара, яка виконала завдання раніше за інших.

Звукова естафета

Опис гри. Показую дітям букву. Сусіди по парті, попередньо домовившись, вимовляють відповідні звуки (один називає твердий приголосний, другий - м'який).

Голосний - приголосний

Обладнання: картки для позначення голосних і приголосних звуків, картки з буквами.

Опис гри. Діти домовляються, хто які звуки буде характеризувати, і беруть в руки відповідні фішки. Показую букву. Якщо вона позначає

голосний звук, картку піднімає той учень з пари, у кого на ній графічне позначення голосного звуку. Якщо буква позначає приголосний звук, фішку піднімає його сусід.

Максимального ступеня індивідуалізації навчання в умовах класно-урочної системи можна досягти під час процесу колективної взаємодії в групах. Групові форми роботи зазвичай важко пристосувати до традиційного уроку, де вчитель виступає в ролі основного джерела інформації, зате їх можна ефективно використовувати при плануванні уроку відкриття нових знань, де учні самі визначають зміст навчальної проблеми в рамках тієї чи іншої теми. Учитель в цьому випадку виконує роль організатора пізнавального пошуку учнів[26].

Головним принципом групової роботи є те, що завдання отримує не окремий учень, а вся група. При цьому кожен учень отримує можливість діяти у відповідності зі своїми індивідуальними можливостями, здібностями, досягнутим рівнем освоєння матеріалу, інтересами і побажаннями про досягнення спільної мети. Таким чином, акцент робиться на організацію співпраці всередині малої групи учнів, що володіють різними індивідуальними особливостями. При цьому, кожен учасник команди несе індивідуальну відповідальність за досягнення успіху, що передбачає допомогу один одному на кожному етапі спільної діяльності.

Практика організації спільної навчальної роботи учнів початкової школи у групі має наступні переваги:

- знижує шкільну тривожність;
- зростає рівень пізнавальної активності і творчої самостійності учнів;
- змінюється характер взаємин між дітьми;
- зростає рівень самокритичності, дитина краще себе контролює;
- діти стають більш відповідальними.

Отже, колективну взаємодію слід розглядати не тільки як соціалізацію учнів, але як можливість для самореалізації та саморозвитку майбутнього громадянина у сучасному суспільстві. Для того, щоб правильно оцінити рівень сформованості громадянської компетентності молодших школярів необхідно проводити діагностику, що забезпечить якісний результат даного дослідження.

1.3 Діагностика рівня громадянської компетентності учнів Нової української школи

Взаємодія держави і громадянського суспільства є одним із найважливіших факторів розвитку суспільного життя. На думку українських учених-політологів Косілової О., Рябової С., Чувардинського О., чим краще розвинена держава як демократична, соціально-правова, то більше вона орієнтована на співпрацю з громадянським суспільством, забезпечення прав і свобод людини, здійснення соціального захисту населення. Водночас рівень розвитку громадянського суспільства, його інтереси та цілі визначають основні напрями модернізації держави, надають більшої ефективності її соціальним функціям[21].

Пріоритетною цінністю громадянського суспільства є громадянство людини в рамках усіх громадянських прав, свобод та обов'язків, а рівень свободи людини в державі залежить від активності громадян.

У початковій школі в учня має сформуватися певний рівень підготовки до дорослого життя, набір таких якостей, як життєві компетентності, що дають дитині можливість орієнтуватися в сучасному суспільстві, швидко та ефективно реагувати наплинність часу та дозволяє успішно самореалізуватися за межами школи[5].

Розвиток громадянської компетентності молодших школярів передбачає створення конкретних навчальних ситуацій. Але за таких

обставин можна говорити про розвиток основних людських компетентностей, які включають здатність діяти самостійно в складній, часто неоднозначній ситуації, заснованій на освітній складовій і доповненій елементами сімейного виховання та соціалізації особистості[12].

Зазвичай школа проводить заходи, спрямовані на формування та обговорення позицій учнів, ефективну взаємодію з іншими учнями, критичне розуміння інформації, а також виховання патріотизму, самооцінки, поваги до прав і свобод людини, поваги, бажання справедливості, демократії, рівності. У цей період рекомендується використовувати інтерактивні методи роботи з учнями: бесіди, робота з підручником, робота в парах, робота в групах[19].

Найчастіше вчитель проводить анкетування як одну з найпоширеніших форм вияву розвитку громадянської компетентності учнів початкової школи. Цей вид роботи проводиться на початку та в кінці навчального року. Результати опитування дадуть можливість визначити зростаючу або зменшувану кількість учнів, які позитивно чи негативно ставляться до суспільних цінностей, здатні відстоювати свою позицію, мотивовані поведінкою та громадською активністю. Завдяки використанню інтерактивних методів та форм роботи зростає якість знань молодих школярів[17].

Робота з анкетами «Громадянська компетентність» для учнів 2-4 класів.

Мета: визначити ступінь позитивного або негативного ставлення до родини, держави.

Хід проведення: навчаються дописують пропозиції протягом 1-2 хвилин. За ним визначається позитивне або негативне ставлення до світу. «Незавершене речення» — ставлення до сім'ї.

1. Для мене сім'я — це ...
2. Я люблю своїх батьків за ...

3. Ми всією сім'єю...
4. Для Батьківщини я можу ...
5. Традиціями нашої родини є ...

«Незавершене речення» — ставлення до людей.

1. Якщо я бачу, що комусь потрібна допомога, то ...
2. Якщо батьки прийшли додому втомлені, я ...
3. Якщо мого друга образили, я ...
4. Якщо я опинюся в одному класі з учнем іншої національності, то я ...
5. Якщо мій друг сказав неправду, то я ...

«Незавершене речення» — ставлення до Батьківщини.

1. Я люблю своє місто (село), тому що ...
2. Якщо був би я чарівником, то я для міста (села) ...
3. Для свого міста (села) я роблю ...
4. В житті нашого міста (села) мені не подобається ...
5. Якби мені запропонували переїхати в інше місто, то я ....

«Незавершене речення» — ставлення до праці.

1. Мою виконану роботу не треба перевіряти, тому що ...
2. Якщо після роботи у мене залишився матеріал, я ...
3. Коли моя робота закінчена, то я відчуваю ....
4. Я беру участь в шкільних трудових справах, тому що ...
5. Я дуже люблю допомагати своїй родині, тому що ...

«Незавершене речення»

1. У моєму розумінні Батьківщина ...
2. Я пишаюся своєю країною за те, ...
3. Я не поїду з країни, тому що ...
4. Мені подобається в своїй країні ...
5. Для мене бути гідним громадянином країни, значить бути ...
6. Я можу зробити для своєї країни ...

Тест «З чого починається Батьківщина»

Мета: визначення рівня сформованості громадянської компетентності молодших школярів.

Питання тесту:

1. Які кольори присутні на державному прапорі нашої країни?
2. Яке місто є столицею нашої Батьківщини?
3. Які народні казки ти знаєш?
4. Як звать твоїх дідусів і бабусь?
5. Назви дні народження мами і тата?
6. Хто є президентом нашої країни?
7. У якому місті (селі) ти живеш?
8. Назви річки нашої країни?
9. Які марки вітчизняних машин ти знаєш?
10. Назви диких тварин, що мешкають в твоєму краї?
11. Що зображено на гербі нашої країни?

Відповіді дітей надають змогу визначити як учні відносяться до оточуючого світу, до своїх друзів, родини, держави. Відповідно до результатів цього дослідження вчитель зможе провести виховний захід, що допоможе учням краще усвідомити цінності суспільства, у якому вони живуть, свої обов'язки, права.

Отже, перевірити рівень громадянської компетентності можна за допомогою багатьох методів та засобів, проте метод анкетування є найзручнішим та найефективнішим, адже за короткий проміжок часу можна опитати досить велику кількість учнів та отримати достовірні результати, що дозволить реально оцінити задану проблему. Проте розвиток громадянської компетентності неможливий без застосування інструментів формування демократичної школи, яка є основою для цього процесу.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1 Інструменти формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії

Специфіка громадянської освіти полягає в тому, що вона залучає дитину до колективного цілого — народу, національно-державної спільноти. З дитинства школярі повинні засвоювати цінності суспільства, в якому вони живуть, знати свої права та обов'язки та поважати права інших. Потрібно не лише передати знання, а й утвердити певний світогляд.

Великий внесок у громадянську освіту школярів внесли Макаренко А. «майбутній громадянин це кваліфікований фахівець, має знання в галузі економіки і політики, оволодів виробничими навичками, працелюбний, відповідальний перед своїм колективом та усім суспільством, оптимістично налаштований і прагне досягнення перспективних цілей, що пов'язані з кращим майбутнім країни і народу»[2] та Сухомлинський В. вважав, що патріот держави є політично грамотним, усвідомлює, що таке демократія, здатний відстоювати свої права, знає закони, «громадянська відповідальність це насамперед любов до Батьківщини, праця на її користь, це ідеали, яким ми присвячуємо своє життя, високі духовні помисли»[20].

У своїй книзі «Виховання громадянина» Макаренко А. окреслив шляхи виховання громадянина. Основними аспектами особистості він вважав наявність певного рівня освіти, високу соціальну та політичну

активність, колективізм, здатність брати активну участь в управлінні суспільними та державними справами.

Макаренко А. вбачав справжній вияв сутності громадянина в єдності свідомості та поведінки. Для нього початки громадянської освіти лежать в організації єдиного колективу дитячої праці. Але в той же час громадянин повинен бути творчою людиною, щоб повністю реалізувати всі свої таланти та здібності[2].

Щоб сформувати справжнього громадянина в процесі колективної взаємодії, необхідно користуватися відповідними інструментами.

У 2016 році було створено посібник Ради Європи з серії публікацій ОДГ/ОПЛ, що включає в себе 6 томів – для формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії «Навчаємо демократії. Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів».

Цей посібник визначає європейські підходи до ОДГ/ОПЛ, аналізує поняття громадянства, розуміє основні поняття демократії та прав людини в школах, пропонує ефективні практичні інструменти, включаючи прийоми, методи та технології навчання демократії та прав людини на основі найкращих європейських прикладів[13].

Для участі в демократичному суспільстві учні повинні розвивати громадянську компетентність, а також різні компетенції, включаючи специфічні та методичні навички та цінності, такі як знання та розуміння, толерантність та відповідальність.

Комплекс навчальних технологій різних форм роботи у галузі «Освіта для демократичного громадянства» (ОДГ) та «Освіта в галузі прав людини» (ОПЛ), можуть бути використані при викладанні шкільних дисциплін та святах, на позакласних заходах. Запропоновані ігри та виховні заходи, сприяють розумінню загальних принципів демократії та прав людини і створенню умов для активної роботи молодших школярів під час колективної діяльності.

Наприклад вправа із посібника «Навчаємо демократії» Том 6 «Дерево прав людини»:

Учні діляться на чотири групи по 4-5 чоловік. Учитель роздає їм аркуші паперу, на яких вони мають намалювати дерево, на корінні якого має бути написано «Права людини». Школярі повинні обговорити це питання у командах та у порядку зростання суспільної ваги розписати на дереві права людини, починаючи зі стовбура, де, на думку учнів, будуть знаходитися найменш значущі права людини, та до найвищих крон дерева, на яких будуть розташовані найважливіші громадянські права.

Закінчивши роботу, команди презентують результати своєї діяльності, аналізують їх та можуть продовжити вивчати права людини більш детально[14].

Завдяки цій вправі під час колективної взаємодії учнів формується громадянська компетентність.

Ще одним інструментом розвитку громадянської компетентності молодших школярів є Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» (The European Wergeland Centre). Ця програма була створена в рамках реалізації Всеукраїнської освітньої програми "Демократичної школи» Європейського центру ім. Вергеленда[28].

Програма визначає 25 демократичних стандартів у трьох основних сферах: розвиток демократичного шкільного осередку та демократичне управління школою, інтеграція освіти та прав людини в освітній процес, встановлення двосторонніх відносин із громадою.

Дана Програма є багатофункціональною. Вона є підґрунтям для самоствердження шкіл, встановлює напрямки для майбутнього демократичного розвитку та допомагає контролювати прогрес школи на шляху до демократичної культури. Вона динамічна і гнучка, можна використовувати її кілька років поспіль, послідовно працювати в певних сферах або стандартах (оскільки вони взаємопов'язані).

Під час роботи з Програмою, дуже важливо, щоб дослідження, які базуються на ній, не були зовнішнім оцінюванням, а були спрямовані на самопізнання та розвиток, а школа підтримувала процеси змін.

Під час роботи з Програмою слід відповісти на три основні запитання:

- Як принципи демократії та прав людини відображаються у шкільному житті?
- Як школа інтегрує принципи та підходи до ОДГ / ОПЛ в освітній процес?
- Як навчальний заклад працює з місцевими громадами?

Розробляючи ці відповіді на три основні напрямки (або сфери змін) розвитку школи, можна проаналізувати рівень розвитку громадянської культури, спланувати дії щодо покращення ситуації та оцінити їх ефективність.

Якою має бути школа, яка сприяє формуванню громадянської компетентності? Положення Хартії про освіту демократичного громадянства та прав людини Ради Європи та міжнародних документів з прав людини містять ряд основних принципів, на яких повинна базуватися демократична школа[30]:

- Демократична участь;
- Різноманітність як цінність;
- Рівні можливості;
- Толерантність;
- Мирне життя у суспільстві.

Розвиток громадянської компетентності у школах буде найефективнішим, коли весь освітній процес буде базуватися на цінностях прав людини, демократичній участі та рівності, коли це стане завданням не лише на окремих уроках, а й у всіх сферах шкільного життя. Зрештою, як зміст і методи навчання, так і виховна робота, участь у громадському житті та управління школою впливають формування

молодших школярів як громадян. Тому знання, навички, ставлення та цінності, пов'язані з демократичним громадянством, найкраще набувати за допомогою загальношкільного підходу — колективних зусиль адміністрації, вчителів, учнів, батьків та місцевої громади для всебічного вивчення та застосування демократичних принципів та людей у всіх сферах шкільного життя[22].

Тому формування громадянської компетентності у процесі колективної взаємодії тісно пов'язане з інституційним розвитком освітній закладу. Важливо, щоб школи розвивались та створювали відповідне середовище для формування майбутнього громадянина своєї країни..

Сфери Програми демократичного розвитку включають рівні виконання стандарту, а саме[28]:

I. Початковий рівень: у нормативних документах школи не прописано демократичні принципи та права людини, самоврядування існує формально або не реалізується взагалі; усі управлінські рішення та питання щодо освітнього процесу приймаються авторитарно, без участі батьків, вчителів та учнів; розвиток громадянської компетентності молодших школярів формується лише в рамках одного предмету; вчителі не мають можливості для професійного розвитку; школа не створює групи, для допомоги вирішення питань місцевого населення.

Тобто, учні не мають можливості брати участь у житті суспільства, що не дозволяє сформувати свідомого громадянина своєї країни.

II. Частковий рівень: у шкільній документації прописані демократичні принципи та права, але вони не мають жодної чинності; школярі створюють органи самоврядування, проте їхня діяльність є обмеженою, так як і участь батьків в питаннях освітнього процесу та житті школи загалом; громадянська компетентність формується лише в декількох дисциплінах гуманітарного циклу; деякі вчителі проходять навчання для підвищення кваліфікації; групи учнів, що займаються

вирішенням питань місцевої громади, існують формально або залучені до життя суспільства, але без ініціативи.

Низький рівень свідомості шкільного керівництва не надає можливості для повноцінного розвитку громадянської компетентності учнів початкової школи.

III. Поглиблений рівень: демократичні принципи прописані у шкільних документах та мають чинність, а учнівське самоврядування приймає рішення з різноманітних питань; батьки, вчителі та учні приймають участь у житті школи та ухвалюють рішення щодо деяких питань освітнього процесу; громадянська компетентність молодших школярів формується на більшості дисциплін в рамках програм; учителі систематично проходять курси підвищення кваліфікації; усі члени освітнього процесу беруть участь у діяльності місцевої громади.

На цьому рівні виконання стандарту громадянська компетентність має недостатні перспективи для розвитку, адже школа не забезпечує учнів усіма умовами для цього процесу.

IV. Сталий рівень: права людини відображені у шкільній документації, положення якої обов'язково виконуються; учнівське самоврядування приймає рішення щодо багатьох питань шкільного життя; усі члени освітнього процесу мають вплив на вирішення загальношкільних питань; учнівські групи створюються за бажанням дітей і мають важливе значення у житті школи та громади, у діяльності яких беруть активну участь; громадянська компетентність, у рамках загальноприйнятих програм ефективно формується та сприяє повноцінному розвитку майбутнього громадянина.

Кожен рівень Програми в більшій чи меншій мірі сприяє розвитку громадянської свідомості молодшого школяра. В умовах цього стандарту демократичність формується завдяки колективній взаємодії батьків, учнів, вчителів та адміністрації школи.

Проте, громадянська компетентність формується не лише на загальношкільному рівні. Реалізація цієї мети має місце і у середовищі класу, де прослідковується висока ймовірність розвитку громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії.

2.2 Шляхи реалізації громадянської компетентності учнів початкової школи в процесі колективної взаємодії

Громадянська компетентність є невід'ємною рисою людської особистості, що охоплює певний рівень психологічної готовності до життя у суспільстві.

Формування громадянської компетентності у школі полягає у засвоєнні правових основ соціальної поведінки людини у суспільстві[32].

На думку Овчарук О. «компетентність – це майстерність людини швидко реагувати на ситуацію, а громадянська компетентність – це можливість школяра самостійно виходити із неочікуваної ситуації під час освітньої громадянської діяльності»[15].

«Формування громадянської компетентності учнів сприяє підготовці молодших школярів до життя у демократичному суспільстві. Громадянам необхідно навчитися бути свідомими, креативними, відповідальними, уміти взаємодіяти з іншими, знати свої права та обов'язки, поважати права інших та вміти діяти у конфліктних ситуаціях»[15].

Таке визначення громадянської компетентності дозволяє говорити про його інтегрований характер, а отже, і про необхідність застосовувати цей зміст у процесі колективної взаємодії.

Ефективність формування громадянської компетентності значною мірою залежить від вибору методів та форм роботи, в яких основна роль належить активним методам, що засновані на демократичній манері взаємодії, спрямованої на розвиток самостійного та колективного пошуку

істини, ініціативи та креативності учнів, працювати в команді, формувати здатність мислити, задавати питання, аналізувати, робити власні висновки, захищати власні інтереси, поважати інтереси та права інших, брати участь у громадському житті[23].

Розвиток громадянської компетентності учнів початкової школи досягається як за змістом шкільних предметів, так і за допомогою різних освітніх технологій.

Освітня діяльність включає надзвичайно широкий спектр можливостей для формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії за допомогою різних типів занять[6]:

- Ігрова діяльність;
- Пізнавальна діяльність;
- Художня творчість;
- Спортивно-оздоровчі заходи;
- Діяльність, пов'язана з туризмом;
- Виробнича діяльність;
- Розважальна діяльність.

Приймаючи участь у груповій роботі, учні не обмежуються суворими правилами. Колективна взаємодія спонукає учнів приймати участь у процесі прийняття рішень, підвищувати їх ініціативу. Групова діяльність відіграє провідну роль у формуванні та розвитку соціальних та громадянської компетентностей, оскільки вони відіграють провідну роль у формуванні майбутнього громадянина та демократичної держави[3].

Так як найефективнішим способом формування громадянської компетентності є колективна взаємодія, то найдоцільніше проводити уроки та виховні заходи на тему патріотизму, при цьому включаючи дітей у групову роботу. Традиційними є: уроки «Моя країна – Україна», «Народні символи України», «Символи нашої держави», свята «Я –

українець», «Свято української мови», вікторина «Що таке батьківщина?» та інші.

Важливим засобом у формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи є екскурсії, що допоможуть їм краще дізнатися про свій рідний край, його історію, культуру. Користуючись Інтернетом, учні 3-4 класу можуть підготувати віртуальну екскурсію визначними пам'ятками чи музеями України. Школярі також можуть об'єднуватися в групи та створювати різні туристичні маршрути. Виконуючи такі творчі завдання, діти зможуть поглибити свої знання про свою Батьківщину, навчатися працювати в команді та розподіляти обов'язки.

Отже, обов'язок вчителів полягає у тому, що вони повинні перенести теоретичні знання з різних дисциплін у практичну діяльність, за допомогою інтерактивних технологій та методик, що сприятиме формуванню свідомості майбутнього громадянина України.

2.3 Експериментальне дослідження громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії

Дослідження громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії проводилося в Херсонському навчально-виховному комплексі № 15 з 05.04.2021р по 14.05.2021р. у 3 класі. В експерименті взяли участь 28 учнів.

Мета експерименту полягала у визначенні рівня сформованості громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів початкової школи.

Під час дослідження ми використали такі методи як: опитування, анкетування та педагогічне спостереження.

Для виявлення рівня громадянської компетентності молодших школярів в процесі колективної взаємодії було проведено систему уроків

з дисципліни «Я досліджую світ» з теми «Моя країна – Україна»[29]. Створений нами опитувальник, надав можливість зібрати інформацію про рівень сформованості громадянської компетентності учнів 3 класу до та після проведення уроку. (Додаток В)

В результаті діагностики учнів 3 класу до проведення системи уроків з даної теми було встановлено:

12 % учнів мають низький рівень сформованості громадянської компетентності, не вміють спілкуватися, знаходити компроміси під час колективної діяльності. Це означає, що дитина не обізнана у житті держави, суспільства та правах і обов'язках людини, не знає як керувати своїми вчинками та не може за них відповідати, не вміє працювати в колективі та не поважає думку інших.

68 % учнів мають середній рівень розвитку громадянської компетентності. Учень частково розуміється у людських правах та обов'язках, аналізує наслідки своїх вчинків, як майбутнього громадянина та вміє працювати в колективі і знаходити з людьми спільну мову.

10 % учнів мають високий рівень громадянської компетентності. Тобто школяр чітко розуміє права та обов'язки громадянина, відповідає за наслідки своїх вчинків, вміє працювати в колективі та поважає думки інших.

При розробці опитувальника ми дотримувались таких вимог: конкретність запитань, чіткість висловлювання, відповідність віковим особливостям та розуміння учнів. Питання в анкеті відповідали навчальній програмі "Я досліджую світ" для 3 класу. Анкета складається з трьох блоків відповідно до мети дослідження. Перший блок називався "Україна - суверенна держава", що характеризував знання учнями держави та її символів. Другий блок називався "Я - громадянин України". Питання цього блогу характеризували обізнаність учнів про поведінку справжнього громадянина. Третій блок - "Права та обов'язки громадянина

України". Питання цього блоку характеризуються знанням власних прав та обов'язків.

Під час опитування учням були надані навідні запитання та вказівки. Дитині було зачитано запитання і вона відповідала усно, усі відповіді ретельно фіксували. Відповіді школярів оцінювали за такими параметрами, поданій у таблиці 2.1.:

Таблиця 2.1.

Рівень сформованості	Параметри
загальна повна:	наявність чітких знань про Батьківщину, державу, символи, народ, конституцію, права людини, концепцію приналежності до конкретної нації, розуміння молодшими школярами прав та обов'язків громадян, правильне розуміння громадянства;
загальна неповна:	наявність певної інформації про державу та її символи, неоднозначні уявлення про власну націю, недостатня обізнаність про громадянські права та обов'язки, необхідність їх виконання; використання підказок у відповідях, керівних запитаннях;
неправильна:	відсутність знань про поняття громадянства, нерозуміння сутності громадянства.

Оцінюючи відповіді учнів, ми спирались на критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, а саме: повноту та глибоке знання поняття громадянства; правильність (чітке розуміння сутності громадянства); обізнаність (розуміння необхідності дотримання

законодавства країни); використання знань (вміння використовувати знання про громадянські поняття в різних ситуаціях).

Відповіді оцінювали за такими критеріями: повна, неповна, неправильна відповідь.

Повна відповідь: полягає в тому, що учні розуміють питання; відповідність змісту та суті питання, чіткі висловлювання.

Неповна відповідь — учні розуміють зміст питання, не завжди формулюють його самостійно; фрагментарні знання молодших школярів.

Неправильна відповідь — повне або часткове нерозуміння змісту, неправильно сформульована відповідь або її відсутність.

Система запитань відповідає віку та інтелектуальним здібностям школярів, запитання були сформульовані відповідно до мети завдання. (Додаток Г)

До кожного запитання було додано три варіанти відповіді, і кожен рівень відповіді дорівнював конкретному балу. Відповіді учасників оцінювали відповідно до критеріїв, наведених у таблиці.

Щоб кількісно оцінити громадянську обізнаність учнів 3 класу, кількість досягнутих результатів було підсумовано. Високий рівень обізнаності школярів за цією шкалою становитиме 21-15 балів, середній — 14-8 балів, низький - 7-1.

Рівень сформованості громадянської компетентності учнів початкових класів визначався на підставі отриманої кількості балів.

Критерії оцінювання відповідей анкетування наводимо у таблиці 2.2.:

Таблиця 2.2.

№ запитання	Варіанти відповідей, кількість балів		
	А	Б	В
1	3	2	1
2	1	3	2

3	2	3	1
4	3	2	1
5	3	2	1
6	3	2	1
7	3	2	1

Високий рівень — свідоме розуміння потреби виконувати громадянські зобов'язання, об'єктивна оцінка власних та чужих вчинків, свідоме прагнення захистити природу, розуміння потреби поважати історію та культуру держави, свідоме бажання діяти в інтересах колективу.

Середній рівень — ситуативне розуміння необхідності виконувати громадянські зобов'язання, байдужість до порушень громадянської поведінки, недостатня оцінка їхніх дій, що виражається переважанням толерантності у своїх діях.

Низький рівень — відсутність готовності виконувати громадянські зобов'язання або позитивне ставлення до порушення громадянської поведінки, негативне ставлення до природи, відсутність прагнень.

Спостереження використовувались для визначення інтересу до сприйняття громадянської поведінки молодших школярів, готовності до вдосконалення власної поведінки та рівня громадянської позиції. Спостереження за учнями відбувалося в різних ситуаціях: під час їх спілкування в класі, при спілкуванні зі старшокласниками, у присутності дорослих, у ситуаціях, коли діти не помічали присутності дорослих, під час уроків та на позакласних заняттях.

Під час спостереження увагу було приділено:

— поведінці учнів, характер взаємин з однолітками, дорослими, емоційні прояви;

— було проаналізовано, як учень використовував свої знання про існуючі громадянські поняття або діяв відповідно до своїх громадянських зобов'язань;

— готовність школяра відмовитися від власних інтересів заради колективу, наявність громадянської дисципліни, характер виконання громадянських обов'язків.

З метою встановлення громадянської компетентності учнів початкової школи ми організували анкету, питання якої представлені в таблиці 2.3.

Анкета складалася з десяти запитань, на які потрібно було відповісти «так» чи «ні». Дано відповідь на "так" — 1 бал, на відповідь "ні" — 0 балів.

Так, при достатньому рівні громадянської компетентності учнів кількість балів становила 10, при недостатньому рівні громадянської компетентності кількість балів 5-9, при низькому рівні — від 1 до 4. (Додаток Д)

Відповіді оцінювались за такими критеріями: — за відповідь учня, яка збігалася з відповіддю вчителя було присуджено 1 бал. — Оцінка 0,5 надавалася, якщо відповідь учня частково відповідала відповіді вчителя. — Школяр, відповідь якого не співпала з відповіддю вчителя, отримав 0 балів.

Для того, щоб виміряти рівень громадянської компетентності учнів початкової школи, необхідно було узагальнити результати, отримані за відповіді.

Після проведення повторного діагностування учнів 3 класу було встановлено:

Середній показник учнів з низьким рівнем сформованості громадянської компетентності знизився з 17 % до 10 %.

Середнє значення школярів на попередньому опитуванні та після впровадження системи уроків зріс з 68 % до 72 %.

Середній показник учнів з високим рівнем змінився з 15 % до 18 %.

Результати рівня сформованості громадянської компетентності у процесі колективної взаємодії молодших школярів наводимо на рисунку 2.1.:

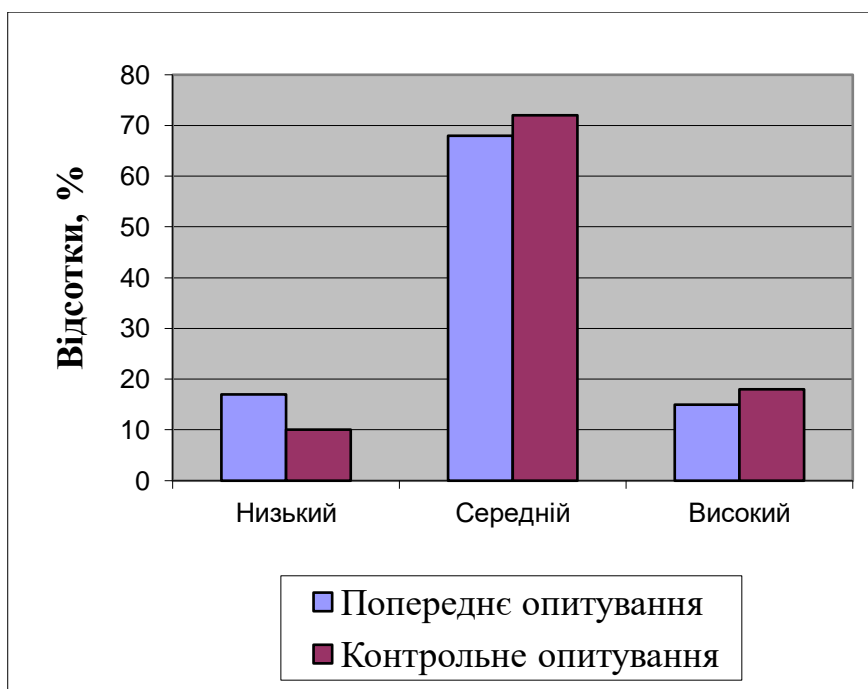

Рисунок 2.1.

Тож підсумувавши та порівнявши отримані відповіді школярів до та після проведення системи уроків, ми можемо зробити висновок, що рівень формування громадянської компетентності учнів 3 класу значно підвищився.

Таким чином, система проведених уроків з теми «Моя країна – Україна» та використані методи дослідження, надали можливість встановити, що дані форми роботи мають позитивний вплив на рівень сформованості громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів Нової української школи.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження нами була досягнута поставлена мета та виконанні завдання дослідження:

1. Розглянувши теоретичні основи умов формування громадянської компетентності як педагогічної проблеми, ми дійшли висновку, що громадянська компетентність у сучасному суспільстві є однією з ключових компетентностей для формування майбутнього громадянина української держави. Проблемою розвитку громадянської компетентності учнів початкової школи займалися багато вчених: соціологи, філософи, психологи, педагоги. Різноманітні думки з цього питання висловили Бех І., Камю А., Бодальов О., Макаренко А., Сухомлинський В. та ін.

2. Аналіз особливостей процесу колективної взаємодії, дозволив визначити, що колектив є основною формою об'єднання людей, що забезпечує реалізацію особистості не тільки як члена соціуму, а й надає можливість для саморозвитку кожної дитини, як частини громадянського суспільства.

3. Діагностика рівня громадянської компетентності молодших школярів надала можливість з'ясувати, що найефективнішим методом дослідження є анкетування, що забезпечить не тільки надійність результатів, а й значно скоротить час для аналізу отриманих даних.

4. Дослідивши це питання, ми дійшли висновку, що існує безліч інструментів формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії, це різні вправи, завдання, технології, форми роботи. Цікавими є матеріали посібника «Навчаємо демократії» та Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа». Програма виділяє 4 рівні виконання стандарту демократичної школи, що є основою для формування свідомого громадянина в колективі, кожен з яких в більшій чи меншій мірі реалізує розвиток громадянської компетентності учня початкової школи.

5. Шляхи реалізації громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії Нової української школи є досить різноманітними. Це може бути гра, звичайний урок, виховний захід, свято або екскурсія, та головне те, що вчитель має навчитися знаходити можливість теоретичні знання реалізувати у навчальних дисциплінах, використовуючи інноваційні технології, при цьому проносити їх через призму повсякденного життя, що допоможе майбутньому громадянину України пристосуватися до сучасних умов існування.

6. Експериментальне дослідження було проведено на основі уроку «Я досліджую світ» у 3 класі на тему «Моя країна – Україна», і надало можливість за допомогою методів опитування, анкетування та педагогічного спостереження, проведених до та після впровадження уроку в освітній процес, дослідити рівень сформованості громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів початкової школи. Результати експерименту показали, що після проведення уроку, показник рівня сформованості громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії учнів значно підвищився .

Отже, узагальнюючи зазначимо, що експеримент довів, що застосування пропонованих форм та методів роботи має позитивний вплив на формування громадянської компетентності в процесі колективної взаємодії молодших школярів в умовах Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія К. : Генеза, 2009. 384 с.
2. Воспитание гражданина : сборник. – М. : Просвещение, 1988. – 301 с.: порт. – Библиогр.: с. 301. – (Б-ка учителя. Педраздумья).
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. —2018.
4. Єрмаков І. Феномен компетентнісно спрямованої освіти / І. Єрмаков // Школа : інформ.- метод. журн. – 2006. – № 12. – С. 5-7.
5. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна»//Історія в школах України.- 2006.-№ 8.- С.5
6. Задоя Є.С. Дидактичні умови організації групових форм навчальної роботи /Є. С. Задоя // Педагогічні науки. – 2010. – випуск 1.33. – с. 85-93
7. Іванюк І.В., Овчарук О.В., Терещенко А.Б. Аналітичний звіт сучасний стан громадянської освіти в Україні. К: 2013. 104 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг.ред.О.Овчарук.- К.:”К.І.С.”,2004.- С.23
9. Косілова О.І. Громадянське суспільство і держава: моделі взаємовідносин / О.І. Косілова // Політологічний вісник. – 2006. – Вип. 22. – С. 90–100.
10. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів. : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.01.02. Київ, 2014. 20 с.

11. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні : минулий досвід та сучасні потреби : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко, 2015. 111 с.

12. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах (додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641).

13. Навчаємо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер: Пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко. – 3-тє вид. – К.: Основа, 2016. – Т. 1. – 164 с.

14. Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адапт. Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6. – 100 с.

15. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Овчарук О. // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – С.36.

16. Особистість у системі колективних відносин // Матвієнко О.В., Виховання школярів – К., 2005 с. 104-123

17. Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.

18. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.67.

19. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Пометун О.І. // Вісник програм шкільних обмінів . – 2005. – № 23. – С. 5.

20. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський ; [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. - Київ : Рад. шк., 1976.

21. Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку / О.Г. Чувардинський. – К. – Ніжин, 2006. – 276 с.

22. Щербак І. В. Виховуємо майбутнього громадянина : [метод. посіб.] / І. В. Щербак. – Миколаїв : Атол, 2010. – 84 с.

23. Щербак І. В. Громадянське виховання молодших школярів : [змістовий модуль] / І. В. Щербак. – Миколаїв : Атол, 2010. – 20 с.

24. Щербак І. В. Громадянське виховання як педагогічна проблема / І. В. Щербак // Сучасні проблеми науки та освіти : Сьома міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф., 25 черв. – 2 лип. 2006 р. : тези доп. – Сімеїз ; Харків : Українська Асоціація “Жінки в науці та освіті”, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. – С. 184.

Електронні джерела

25. Борисенко, Н. М. Формування ціннісних орієнтирів молодших школярів засобами вільної та відкритої культури / Н. М.Борисенко, І. В. Гриценко, В. В. Денисенко, Н. І. Сидоренко // European humanities studies: State and Society. – Krakow : Issue 2, 2018. – Р. 94-117. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/9108> (Дата звернення 25.03.2021)

26. Волынчикова, Е. А. Деятельностный подход в формировании патриотизма и гражданственности у младших школьников [Текст] / Е. А. Волынчикова // Методический портал «Гражданином быть обязан» [Электронный ресурс] - URL: <http://www.smolpedagog.ru> (Дата звернення 19.02.2021)

27. Методика і технологія. [Електронний ресурс] Організація парної і групової роботи на уроках в початковій школі. Авраїмова О.А. URL: <http://osvita.ua/school/method/technol/6630/>

28. Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», 2019. URL:

<https://docs.google.com/document/d/1eLHPhxhQ18BGiMsUFQ94i0AgUR9zxEkcCPqkYhKWj2c/edit?usp=sharing> (Дата звернення 04.03.2021)

29. Суханова А., Борисенко Н.М. Успішна групова взаємодія учнів початкової школи як запорука громадянської компетентності // European scientific discussions. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. Pp. 445-452. URL: <https://sciconf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-europeanscientific-discussions-28-30-marta-2021-goda-rim-italiya-arhiv/>.

30. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. URL : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b93be>(Дата звернення 12.03.2021)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ДОДАТОК Б

ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ

І. Сфера розвитку демократичної культури школи —

Демократичне середовище і демократичне врядування

СФЕРА ЗМІН	1.1 ШКІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ І ТИП ВРЯДУВАННЯ В ШКОЛІ Є ДЕМОКРАТИЧНИМИ		
Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.1 Документи школи відображають принципи демократії і поваги до прав людини і їхні положення реалізуються.	<p>1. Які внутрішні документи регулюють роботу школи? Які цінності закріплені в кожному з них? Які міжнародні документи з прав людини враховувалися під час їхньої розробки? 2. Хто брав участь у розробці та ухваленні цих документів? Яка була процедура їх ухвалення?</p> <p>3. Чи існує процедура внесення змін? Хто може ініціювати зміни?</p> <p>4. Якими демократичними принципами керується школа у своїй діяльності?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Демократичні принципи і процедури не прописані у шкільних документах.	Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини.	Демократичні принципи і процедури, принципи поваги до прав людини відображені в документах і застосовуються.	Шкільні документи відображають принципи демократії і поваги до прав людини, передбачають демократичні процедури ухвалення та оновлення. Їхні положення виконуються.
Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.2 У школі функціонують органи учнівського самоврядування.	<p>1. Хто виступав ініціатором створення учнівського самоврядування?</p> <p>Чи прописана роль органу учнівського самоврядування у шкільному статуті? У чому вона полягає? (цитати)</p> <p>Як формуються органи учнівського самоврядування? Коли були останні вибори і як вони відбувалися?</p>		

Які питання вирішує учнівське самоврядування. Наведіть приклад за останній рік. Яка ініціатива учнівського самоврядування була запроваджена у школі?			
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом, існують формально.	Органи учнівського самоврядування формуються адміністративним шляхом і займаються обмеженим колом питань.	Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються і займаються різноманітними питаннями.	Органи учнівського самоврядування існують, регулярно оновлюються, працюють, ініціюють і впливають на прийняття рішень загальношкільного значення.

Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.3 Стиль управління школою демократичний	<p>1. Як здійснюється планування, розробка та ухвалення управлінських рішень? 2. Як розподіляється відповідальність? Чи здійснюється делегування повноважень? Як здійснюється контроль за виконанням обов'язків?</p> <p>Наскільки керівництво школи заохочує ініціативу співробітників, допомагає визначити особисті цілі, дає зворотній зв'язок?</p> <p>4. Як здійснюється інформування про управлінські рішення?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Управлінські рішення приймаються авторитарно, повноваження не делегуються, інформація приховується від співробітників, а їхня діяльність жорстко регламентується.	При ухваленні управлінських рішень інколи проводяться консультації зі співробітниками. Керівництво школою не делегує повноважень,	Керівництво школою радиться з підлеглими щодо прийняття управлінських рішень, переважно делегує повноваження та звітує	Керівництво школою радиться з підлеглими щодо прийняття управлінських рішень, регулярно делегує повноваження і довіряє їх виконання,

	розподіляє завдання виконавцям у формі наказу, нерегулярно звітує за прийняті рішення перед колективом.	перед колективом за прийняті рішення.	заохочує ініціативу та звітує про свої дії. Інформація про процес прийняття рішень відкрита. Керівництво спонукає співробітників школи до розвитку, надає підтримку та зворотній зв'язок.
Стандарт	Питання для обговорення		
1.1.6 У школі заохочують учнів створювати організації та групи за інтересами задля демократизації процесу прийняття рішень.	<p>Чи існують у школі учнівські організації чи групи за інтересами? З цієї ініціативи вони були створені? З якою метою? Хто входить до їх складу?</p> <p>Які питання щодо шкільного життя вони можуть ініціювати до розгляду? Наведіть приклад такої ініціативи упродовж останнього року.</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
У школі відсутні організації та групи за інтересами.	Учнівські організації та групи за інтересами існують, створені з ініціативи та під керівництвом дорослих.	Учнівські організації та групи за інтересами існують, створені з урахуванням потреб учнів.	Учнівські організації та/чи групи існують, серед них є створені з ініціативи учнів. Вони беруть участь у прийнятті рішень загальношкільного значення.

СФЕРА ЗМІН	1.2. ВІДНОСИНИ У ШКОЛІ ВІДОБРАЖАЮТЬ СОЦІАЛЬНУ РІВНІСТЬ, СОЛІДАРНІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ПОВАГУ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ.
-------------------	--

Стандарт	Питання для обговорення		
1.2.1 У школі здійснюються заходи з протидії дискримінаційним чи принизливим діям, розповсюдженню неправдивої інформації.	1. Які програми чи заходи з метою запобігання дискримінації існують у школі? 2. Чи були випадки дискримінації, цькування у школі? Яка була реакція шкільної спільноти? 3. Які механізми реагування на вияви дискримінації існують у школі? 4. Як учні можуть повідомляти про випадки дискримінації, приниження чи цькування?		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Проблема протидії дискримінаційним чи принизливим діям або розповсюдження неправдивої інформації у школі не обговорюється.	Проблема протидії дискримінаційним чи принизливим діям або розповсюдження неправди вої інформації у школі порушується формально, на рівні виховного процесу (бесіди, виховні години, тощо).	У школі існують проекти, програми та розробляють заходи з метою запобігання дискримінації. Проводяться тренінги з дотичної тематики.	У школі існують проекти, програми та розробляють заходи з метою запобігання дискримінації. Проводяться тренінги з дотичної тематики. Розроблені механізми реагування на вияви дискримінації. Культура школи не толерує виявів дискримінації.
СФЕРА ЗМІН	1.3. КОНФЛІКТИ ВИРІШУЮТЬСЯ МИРНИМ ШЛЯХОМ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ УСІХ СТОРІН		
Стандарт	Питання для обговорення		

<p>1.3.1У школі встановлені і діють процедури мирного вирішення конфліктів, протидії дискримінації (булінгу, мобінгу, гендерній дискримінації) із залученням усіх сторін.</p>	<p>Які існують основні правила поведінки у школі, де вони прописані та кого вони стосуються? Чи вносилися до них зміни, коли та яким чином?</p> <p>2. Яка система оцінки поведінки існує у школі? Як вона була створена? 3. Як школа залучає учнів, батьків та вчителів до попередження конфліктів? 4. Як школа вирішує конфлікти? Чи існують у школі документи та процедури вирішення конфліктів? Які?</p> <p>Чи проводилося упродовж останніх двох років спеціальне навчання з формування навичок попередження та вирішення конфліктів, медіації тощо?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
<p>Правила поведінки прописані.</p>	<p>Правила поведінки прописані, існують процедури вирішення конфліктів.</p>	<p>Правила поведінки прописані, поширюється інформація про мирне вирішення конфліктів. У вирішенні конфліктів провідну роль відіграє адміністрація та педколектив.</p>	<p>Правила поведінки для усіх суб'єктів шкільного життя чіткі, зрозумілі, виконуються і змінюються із урахуванням потреб. Розроблено спеціальні документи та процедури, які стосуються вирішення та попередження конфліктів. Діє шкільна система медіації.</p>

**II. Сфера розвитку демократичної культури в школі
— розвиток громадянських компетентностей в
освітньому процесі**

СФЕРА ЗМІН	2.1 ШКОЛА ІНТЕГРУВАЛА ПРИНЦИПИ І ПІДХОДИ ОСВІТИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ГРОМАДЯНСТВА І ПРАВ ЛЮДИНИ У НАВЧАЛЬНУ ПРОГРАМУ
Стандарт	Питання для обговорення

2.1.1 Розвиток громадянських компетентностей в рамках шкільних предметів	<p>В рамках яких предметів інваріантної чи варіативної складової навчального плану здійснюється розвиток громадянських компетентностей?</p> <p>Які обсяги годин передбачено? В яких класах викладаються ці предмети, для скількох учнів? Скільки вчителів задіяні?</p> <p>3. На яких темах вчителі акцентують увагу та чому?</p> <p>Чи існують авторські (модифіковані) програми, націлені на розвиток громадянських компетентностей? З яких предметів?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Розвиток громадянських компетентностей передбачено в рамках окремого предмету інваріантної складової навчального плану для обмеженої вікової категорії.	Розвиток громадянських компетентностей ведеться в рамках низки предметів суспільно гуманітарного циклу інваріантної частини навчального плану та варіативних курсів.	Розвиток громадянських компетентностей здійснюється в рамках програм більшості предметів.	Розвиток громадянських компетентностей передбачений у програмі більшості предметів. Викладання ведеться як за офіційної програмою, так і за розробленою педагогами авторською програма(и), що довела свою ефективність на практиці.
Стандарт	Питання для обговорення		
Стандарт 2.1.2 Наскрізний роз	Питання для обговорення 1. Чи існують зв'язки між різними предметами з метою наскрізного розвитку		
виток громадянських компетентностей реалізується у навчальній програмі комплексно і систематизовано.	<p>громадянських компетентностей? Як вони відстежуються?</p> <p>2. Як учителі співпрацюють у питанні розвитку громадянських компетентностей? 3. Чи існує цілісна програма розвитку громадянських компетентностей у школі? Хто її розробив і затвердив?</p> <p>4. Які результати її реалізації та вплив на учнів?</p>		

Рівень виконання стандарту

Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Наскрізний розвиток громадянських компетентностей у школі не реалізовується.	У школі існує домовленість між вчителями кількох дисциплін щодо комплексного розвитку громадянських компетентностей на їхніх предметах.	В школі здійснюється наскрзний розвиток громадянських компетентностей та існує ефективна методика включення відповідної тематики до більшості предметів.	У школі реалізується наскрзний розвиток громадянських компетентностей учнів за комплексною програмою, зміст якої оновлюється. Вчителі співпрацюють в рамках реалізації програми. Програма ефективно впливає на всіх суб'єктів освітнього процесу.

СФЕРА ЗМІН	2.2. ПІДХОДИ І МЕТОДИ ОДГ/ОПЛ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ		
Стандарт	Питання для обговорення		
2.2.1 У вчителів є можливості професійного розвитку у сфері освіти для демократичного громадянства і прав людини.	1. Чи проходили вчителі упродовж останніх двох років навчання з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини і дотичної тематики? 2. Скільки вчителів пройшли це навчання? Які предмети вони викладають? 3. Як вони застосовують набуті вміння у своїй професійній діяльності? 4. Які потреби вчителів у цій сфері? 5. Чи є можливості підвищення кваліфікації вчителів у межах школи?		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Учителі не мають змоги самостійно вибирати, чи відвідувати навчальні курси з освіти для демократичного громадянства і прав	Окремі вчителі проходять навчання з ОДГ/ОПЛ у рамках державної	Учителі мають доступ до різних форм професійного розвитку, в тому числі недержавних курсів та	Учителі мають доступ до різноманітних курсів і навчальних програм, в тому числі недержавних, і

людини.	системи підвищення кваліфікації.	навчальних програм.	застосовують набуті вміння. В педагогічному колективі налагоджений обмін досвідом та колегіальне навчання.
---------	----------------------------------	---------------------	--

III. Співпраця з місцевою громадою

СФЕРА ЗМІН	3.1. ПРЕДСТАВНИКИ ШКОЛИ ОРГАНІЗОВУЮТЬСЯ І ДІЮТЬ, ЩОБ ВИРШИТИ МІСЦЕВІ Й ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ (У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ, ЗДОРОВ'Я ТОЩО)		
Стандарт	Питання для обговорення		
3.1.1 У школі проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів	<p>Які заходи реалізовані у школі впродовж останніх двох років? З чієї ініціативи? Хто брав у них участь?</p> <p>2. На вирішення яких проблем вони були спрямовані?</p> <p>3. Які результати цих заходів? На які групи мешканців вони вплинули?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
У школі не проводять заходи, спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів.	Заходи у школі проводили за односторонньою ініціативою.	Заходи у школі проводили за спільною ініціативою школи і місцевої громади.	У школі проводять заходи за спільною ініціативою й у співпраці з місцевою громадою; вони спрямовані на вирішення проблем у громаді та підтримку громадських інтересів
Стандарт	Питання для обговорення		

3.1.2 У школі існують ініціативні групи чи організації, які об'єднують різні зацікавлені сторони задля вирішення проблем у громаді.	<p>1. Які організації чи групи існують в школі? Які організації чи групи займаються вирішенням проблем місцевої громади? Хто ініціював їх створення?</p> <p>3. Хто бере участь у їхній діяльності?</p> <p>4. Які проблеми були вирішені?</p>		
Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий

СФЕРА ЗМІН	3.2. ШКОЛА НАЛАГОДЖУЄ ПАРТНЕРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ З МІСЦЕВОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, СПРИЯЮЧИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ		
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.1 Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді.	<p>Чи залучені учні до прийняття рішень, що їх стосуються, органами місцевого самоврядування?</p> <p>Які формальні структури, що представляють молодь, існують у громаді? Чи беруть учні школи у їхній діяльності?</p> <p>З яких питань шкільна молодь бере участь у прийнятті рішень в громаді? Як враховується їхній голос під час прийняття рішень?</p> <p>4. Чи виступали учні з ініціативами розгляду проблем у громаді?</p>		

Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Школярі не залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді.	Школярі залучені формально.	Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у	Школярі залучені до співуправління молодіжною сферою у місцевій громаді,

		місцевій громаді добровільно, розуміють свою роль.	розуміють свою роль, самі ініціюють розгляд проблем.
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.2 Партнерів запрошують до школи з метою участі у заходах та розгляду рішень з розвитку школи.	<p>Яких партнерів має ваша школа? Хто з них бере участь у житті школи та в чому вона полягає?</p> <p>Як долучаються партнери до реалізації заходів у школі (планування, розподіл ролей та обов'язків, проведення)?</p> <p>3. У прийнятті яких рішень зі шкільного життя партнери беруть участь?</p>		
Стандарт	Питання для обговорення		
3.2.3 Партнери регулярно запрошують учителів, учнів та батьків до організації спільних заходів та у ході прийняття рішень.	<p>До яких спільних заходів партнери долучають учителів, учнів та батьків? В якій ролі?</p> <p>Чи запрошували партнери до організації спільних заходів упродовж останнього року? У чому полягала співпраця та розподіл обов'язків?</p> <p>3. До ухвалення яких рішень партнери залучають представників школи?</p>		

Рівень виконання стандарту			
Початковий	Частковий	Поглиблений	Сталий
Партнери не запрошують представників школи на свої заходи.	Партнери запрошують представників школи бути присутніми на вже організованих заходах.	Партнери запрошують представників школи до організації та участі в заходах.	Партнери регулярно залучають представників школи до планування, організації та участі в заходах, а також до процесу ухвалення рішень.

ДОДАТОК В

Тема 1. Я та мої друзі

1. Що таке дружба?
2. Назви імена своїх друзів?
3. Навіщо вам друг?
4. Що важливіше - думка команди чи ваша думка?
5. Чи завжди ви піклуєтесь про своїх рідних та близьких?
6. Скільки уваги ви приділяєте родині та друзям?
7. Які ви знаєте правила дружби?
8. Що потрібно зробити, щоб мати багато друзів?
10. Чи зробите ви зауваження своєму другові, коли він вчинить щось погане?

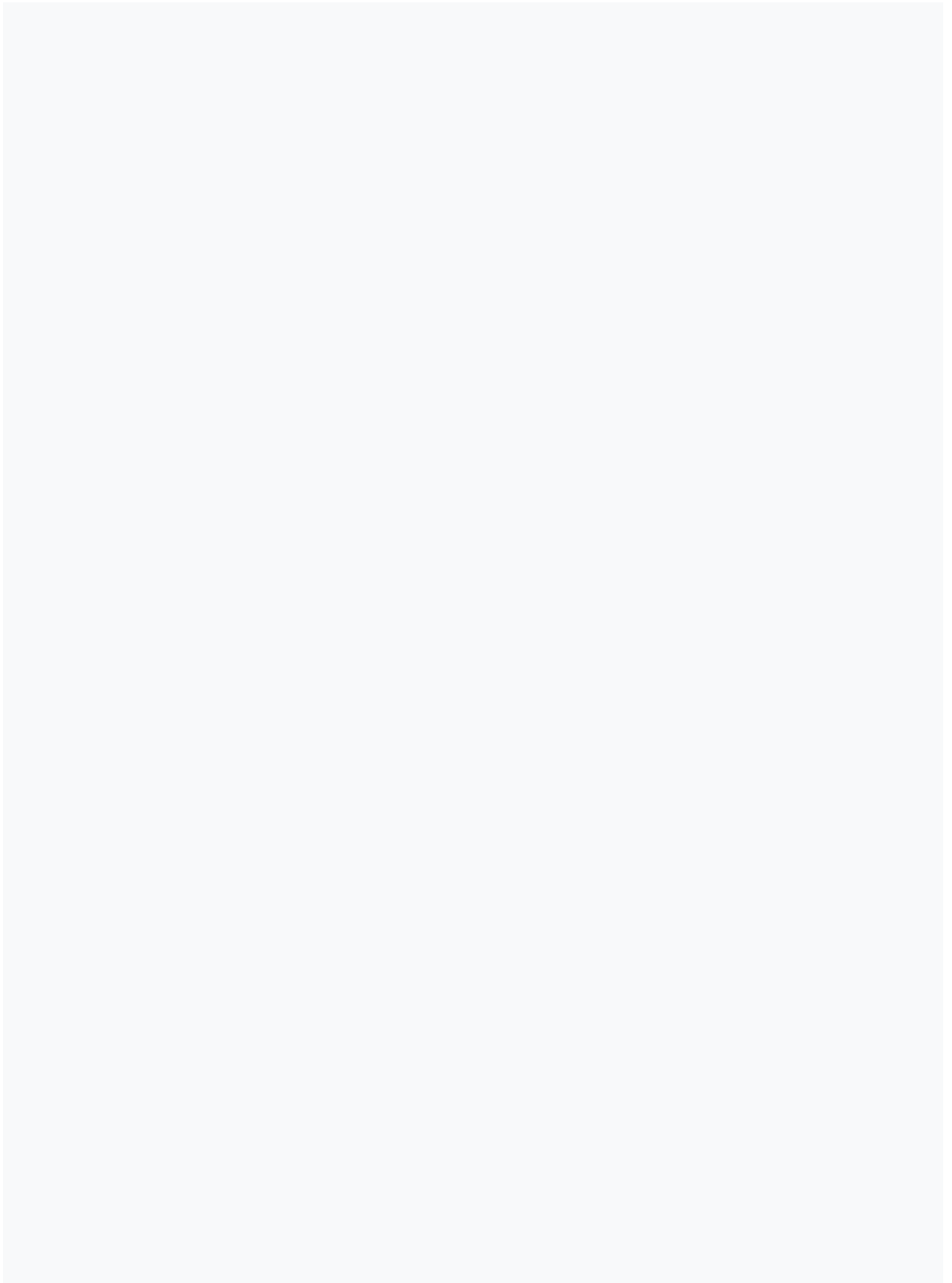
Тема 2. Екологічна етика

1. Що означає вираз «Жити в гармонії з природою»?
2. Які правила поведінки в лісі?
3. Як доглядати за кімнатними квітами?
4. Чи берете ви участь в озелененні шкільного саду?
5. Як допомогти птахам взимку?
6. Яка ваша улюблена пора року? Чому?
7. Яких тварин нашого краю ви знаєте?
8. Які лікарські трави ви знаєте?
9. Чи є знищення тварин і рослин злочином?

Тема 3. Обрядова культура України

1. Що ви знаєте про українські народні традиції та звичаї?
2. Які українські народні інструменти ви знаєте?
3. Які ви знаєте народні пісні?
4. Який ваш улюблений український поет і письменник?
5. Яких українських художників ви знаєте?
6. Які українські народні страви ви знаєте?

7. Що означає вислів «зустріти з хлібом-сіллю»?
8. Які основні кольори української вишивки?
9. Які українські народні іграшки ви знаєте?

ДОДАТОК Г

1. Чи вважаєте Ви необхідним дотримуватися законів держави?
  - А) Так;
  - Б) Частково;
  - В) Не можу відповісти.
2. Як ви ставитесь до людей, які порушують громадянську дисципліну?
  - А) Позитивно;
  - Б) Негативно;
  - В) Не можу відповісти.
3. Що ви зробите, якщо станете свідком громадянського порушення?
  - А) Пройду повз;
  - Б) Повідомлю у поліцію;
  - В) Не можу відповісти.
4. Що ви зробите, якщо ваш друг ображає та знущається над меншими?
  - А) Повідомлю вчителя;
  - Б) Скажу, що так робити не можна;
  - В) Приєднаюся до нього, адже це так весело.
5. Чи повинні ви виконувати державні зобов'язання?
  - А) Так;
  - Б) Частково;
  - В) Ні.
6. Як, на вашу думку, слід охороняти природу?
  - А) не смітити, садити дерева, квіти, доглядати за тваринами;
  - Б) будувати годівнички, поливати квіти;
  - В) ламати гілки, руйнувати мурашники, збивати гнізда пташок.
7. Що означає вираз «повага до національної культури та традицій»?
  - А) шанувати та цінувати традиції та культуру своєї країни;

- Б) примножувати культуру своєї держави;
- В) зневажати традиції своєї країни.

ДОДАТОК Д

1. Чи дотримуєтесь ви законів України?

2. Чи вважаєте ви себе мужнім?
3. Чи вважаєте ви себе патріотами держави?
4. Вас цікавлять події в країні?
5. Чи берете ви активну участь у суспільно-корисній роботі колективу?
6. Чи цікавитесь історією та культурою України?
7. Чи пишаєтесь тим, що ви українець?
8. Ви завжди доводите справу до кінця?
9. Чи дотримуєтесь правил етикету?
10. Чи відмовляєтесь ви від власних інтересів, коли доводиться допомагати іншим?

ДОДАТОК Е

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Суханова Альона Олександрівна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету,
УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна
етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності
ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування; –
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науководослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією; – не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей; – не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

09.04.2021 р.

(дата)

(підпис)

Альона Суханова

(ім'я, прізвище)